

katalógussal gyarapodott. Remélhetőleg folytatja a kutatást, amely a 20. századi anyagra is kiterjed, és hasonlóképpen értékes, precíz szakkönyvvel gazdagítja a magyar könyvkiadás történetének kiadói és nyomdászjelvényekre vonatkozó részét.

ÚJVÁRI EDIT

Csorba Dávid: Mohács – egy „mesemondó” szemével: Emlékezeti rétegek Szerémi György Epistolájában. * Nyíregyháza, 2012. 180 l.

Szerémi György *Epistola de perdicione regni Hungarorum* című művének Gévay Antal általi felfedezése (1840) akkoriban rendkívüli eseménynek számított, és a szöveg nyilvánosságra kerülését követő valamivel több, mint fél évszázadban számos neves történész, nyelvész, irodalomtörténész foglalkozott a szerémségi káplán emlékiratával. Érdekes módon a 20. század elejétől ez a Szerémhez köthető szellemi pezsgés és lelkesedés alábbhagyott, amelyben szerepet játszhatott az is, hogy az *Epistola* szerzőjét olyan megbízhatatlan történetírónak könyvelték el, akit komoly történeti forrásként nem lehet hasznosítani. Persze néhány kutató foglalkozott az *Epistolával*, de az elmúlt csaknem száz évben más kortárs szerzőkhöz képest nagyon kevés publikáció látott napvilágot vele kapcsolatban. A Nyíregyházi Egyetem Irodalomtörténeti Tanszék docensének, Csorba Dávidnak tavaly megjelentetett kismonográfiája hosszú idő után ismét az őt megillető figyelemben részesítette Szerémit. A kutatás szempontjából már a témaválasztás is komoly eredmény, ám a kötetben sorjázó fejezetek igazi csemegét jelenthetnek a téma iránt fogékony tudósok számára, és a könyvet remélhetőleg komoly viták, illetve cikkek tucatjai fogják majd kísélni.

A kötet – amely valójában Csorba Dávid korábbi tanulmányait fűzi egybe – három jól elkülöníthető szerkezeti egységre osztható. Az első részben („Forrás, módszer, nézőpont” 8–41) a szerző a Szerémi-mű forrásértékének kérdését járja körül. A tudománytörténeti áttekintés – amely

elsősorban a korábbi *Epistolára* vonatkozó kutatás értékelésével foglalkozik – bőséges lapalji jegyzeteivel valóságos kincseshányát jelent a témában komolyabban elmélyülni kívánó olvasók számára. Csorba ebben a részben elsősorban azt hangsúlyozza, hogy az érzelmi viszonyulás mindig nagyon erős volt Szerémi *Epistolájához*, és a hivatalos történettudomány a mai napig rendkívül kritikusan áll a műhöz. Ő azonban úgy látja, hogy egy egészen más nézőpontból kell közelítenünk a szöveghez. Szerémi munkájának jelentősége ugyanis nem feltétlenül annak konkrét forrásértékében vagy értéktelenségében áll, hanem abban, hogy az *Epistolán* keresztül jobban megközelíthető a korabeli szerémségi népszerű hiedelemvilága. Szerémi emlékirata ugyanis az ún. „alternatív történelemszemlélet” egyik legkorábbi megnyilvánulásának tekinthető, így a kutatás középpontjában nem annak kell állnia, hogy történetileg mennyire hitelesek az információi, hanem annak, hogy a leírtak alapján mennyire tudjuk feltárni és megismerni a szerzőnek és kulturális közegének korabeli történelmi eseményekhez fűződő viszonyát. Csorba az első rész végén az *Epistola* 30–31. fejezeteinek fordítását közli, amelyekben Tomori Pál ferences rendből való pápai visszahívását, illetve a szávaszentdemeteri ütközet leírását olvashatjuk. A könyv további részében e két epizódra támaszkodva folytatja a vizsgálódását.

A második szerkezeti egységben („Kronotoposz, Szerémség,” 1526, 42–84) Csorba Mihail Bahtyin modellje (kronotoposz) alapján közelít Szerémi emlékiratához. E modell alapján úgy véli, hogy Szerémi adataiban felbukkanó hiányosságok és tévedések nem egyszerűen a rosszul ismert történeti igazságból erednek, hanem a szerző sajátos, kulturális környezetéhez kapcsolódó nézőpontjának megnyilvánulása. Ennek az elméletnek az egyik bizonyítéka Szerémi időszemlélete. Csorba szerint a szövegben valójában azért csúsznak el az idősíkok, és azért merülnek fel datálási problémák, mert Szerémi az alapján idézte fel ezeket az eseményeket, hogy azok mely fontos egyházi ünnepekhez, szentek napjaihoz és a népi rítusokhoz is rögzített természeti év napjaihoz köthetők. A parasztháború

* Az ismertetés az MTA-ELTE-PPKE Ókortudományi Kutatócsoport MTA TKI által támogatott kutatómunkájának keretében készült.

Szerémi-féle kronológiája pedig – tudniillik Dózsa kereszties vezérré avatása Szent György napjára, kínhalála pedig Szent Demeter napjára esik – egyfajta értékválasztást is jelezhet. A két szenthez köthető napnak szimbolikus jelentése van, mert a korabeli Szerémségben élő nép Dózsa Györgyöt az említett szentek tulajdonságaival ruházták fel. Emellett a szimbolikus értelmezés mellett létezhet egy egyszerűbb összefüggés is. A török hadiév kezdete és vége ugyanis szintén Szent György és Szent Demeter napjaihoz köthetők. A könyv második részének további alfejezeteiben Csorba arra keresi a választ, mi lehet az oka annak, hogy Tomori Pál ennyire negatív színben tűnik fel az *Epistolában*, holott a korabeli forrásokban és a katolikus egyház hagyományában is ő testesítette meg a bátor hadvezér, és erkölcsös egyházi személy képét. A szerző nézete szerint ebben az esetben is Szerémi sajátos, a kulturális közegéhez igazodó egyéni látásmódja érhető tetten. Az egész műve ugyanis nem más, mint Magyarország bukásának és pusztulásának okait felsorakoztató katalógus, amelyben jelentős hangsúlyt helyez az erkölcstelen és sok esetben alacsony sorból felkapaszkodott udvari emberekre. Szerémi Tomorival kapcsolatos, a megszokottól merőben ellentétes ítélete abból fakadhat, hogy a ferencesektől való kilépése és bácsi érseknek való kinevezése után is megtartotta ferences öltözékét, és Szerémi valójában ezt az átnemöltözést nézte rossz szemmel. Művében ugyanis a ferencesek következetesen negatív színben tűntek fel, Tomori pedig azzal, hogy kora szokásával ellentétben következetesen hű maradt az öltözékéhez – ami egyben ideológia és erkölcsi állásfoglalást is jelez – kivívta György pap gyanakvását és ellenszenvét. Egyebek mellett ennek köszönhető, hogy Tomori Pál egy sorba került a Szerémi által Magyarország romlásában bűnösnek tartott többi arisztokratával, és szándékosan hallgatja el következetesen Tomori Mohácsi előtti hadisikereit. Csorba a második rész utolsó alfejezetében a romlás népi hiedelemvilágának Szeréminél megjelenő három irányát tárgyalja, nevezetesen a magyar főurak kapzsiságát és törökösségét, a török veszély alábecsülését és a Mária királynéval együtt érkező németek okozta erkölcsi romlást.

A harmadik szerkezeti egységben („A szávaszentdemeteri ütközet szimbolikája” 85–141) a szerző

a szávaszentdemeteri ütközet jelképrendszerét vizsgálja. A 31. fejezetben megjelenő farkas-motívumot először magyar szemmel értelmezi, és arra a következtetésre jut, hogy a farkassal kapcsolatos mondások a török vezér Ferhád, magyaroktól való félelmét jelenítik meg. Emellett Csorba egyfajta párhuzamot vél felfedezni a történet főszereplőinek ábrázolása tekintetében az *Epistola* és a humanista Taurinus István *Stauromachia* című műve között. A szerző ezután ugyanezt a fejezetet a török „olvasó” szemszögéből közelíti meg. Ebben az olvasatban viszont az *Ezeregyéjszaka* meséinek a farkasról és a rókáról szóló 148–150. fejezete sejlik fel, ahol Bali bégnak a róka, Ferhádnak a farkas szerepe jut. Ezt követően Csorba a csata leírásának lehetséges szóbeli hátterét a korabeli szerb énekekben feltételezi, majd rátér a könyv legérdekesebb fejezetére, amelyben az *Epistola* 31. fejezetének egyik mondatában Dante egyik jelenetét fedezi fel. Meggyőzően érvel amellett, hogy a Tomori szájából elhangzott utalás a Pokol 8. kör 8. bugyrában sínylődő Guido da Montefeltróra utal. A Szerémi által használt „György atya, ugye olvastad...” fordulat, pedig a közös papi műveltségre való hivatkozásként is értelmezhető. A záró fejezetben a szerző az *Epistola* rác-műműdön azonosságutadatot, mint a délvidéki népek egyik lehetséges önazonosítási szimbólumát értelmezi. Összegzésében arra is felhívja a figyelmet, hogy természetesen egyáltalán nem biztos, hogy Szerémi ismerte ezeket az olvasati lehetőségeket, ő csak élt a szimbólumok adta utalásrendszerekkel, és az egyes közösségek társíthatják ezekhez a különböző jelentésmezőket.

A kötet vitán felül álló erénye, hogy az *Epistola* vizsgálatának középpontjába olyan tudományágakat állít, amelyek segítségével Szerémi művének rengeteg, eddig még kiaknázatlan rétegét lehet feltárni. A Csorba Dávid által vizsgált szöveg valódi jelentősége ugyanis elsősorban nem a történeti forrásértékében, hanem a szöveg mélyebb vizsgálata során feltárható művelődéstörténeti, irodalomtörténeti, társadalomtörténeti és – tegyük hozzá – nyelvi adataiban van, amelyek közelebb vihetnek a 16. századi nemzetközi humanista magas kultúrájától merőben eltérő helyi népi vagy népiesebb műveltséghez. Csorba ezzel irányt mutatott a jövőbeli kutatásnak, és ez önmagában

sokkal nagyobb jelentőséggel bír annál, minthogy az egyes fejezetek vizsgálatának eredményei az olvasó számára mennyire lehetnek meggyőzőek. Szintén figyelemreméltó és rendkívül hasznos a könyv végén található bőséges, mintegy 208 tételtől álló irodalomjegyzék.

A monográfiát érhető kritikák elsősorban stiláris és nyelvi vonatkozásúak lehetnek. A kötet nyelvezete kifejezetten nehéz, ami többek közt abban nyilvánul meg, hogy a szerző sok esetben indokolatlanul használ olyan idegen szavakat (valoritás, sporadikus, konfúzus, plauzibilis stb.), amelyek megnehezítik, egy bizonyos kulturális szint alatt pedig egyenesen lehetetlenné teszik az olvasást. Néhány fejezet stílusa szerfelett dagályos és olyannyira nehezen követhető, hogy az olvasó számára igen komoly fáradságot jelent a fő mondanivaló megértése. A nyelvi egyszerűsége és világos stílusra még akkor is érdemes törekedni, ha nyilvánvalóan a műveltebb tudósréteg számít a könyv célközönségének.

A fenti apró kritika ellenére azonban nem kétséges, hogy a könyv szemléletéből kifolyólag határozottan új irányt jelent a Szerémi-kutatásban, ezért a korszakkal foglalkozó kutatók polcán mindenképpen helyet kell kapnia.

SZEBELÉDI ZSOLT

Bél Mátyás: *Notitia Hungariae novae descriptio historico-geographica ... Comitatum ineditorum Tomus primus (- secundus)*. Ed. Gergely Tóth. Bp., 2011–2012, MTA Bölcsészettudományi Központ, Magyar Országos Levéltár. 390, 695 l.

A történetírás örök dilemmáinak egyike az, hogy a forrásokra alapozott gondolkodás mennyiben ad a történeti valósághoz közelebb képet, mint az, amelyik a folyton változó megközelítő szempontokat követő. Nagy tapasztalattal rendelkező történészek is mondanak olyat, hogy az igazi tudás az, ha a mindenki által ismert tényekről tud valaki újat mondani, hiszen új forrás alapján az nem nagy teljesítmény. A kérdés tehát az, hogy mennyire hiány a magyar történetírás történetében a pozitivisták korszak rövid időszaka, és az akkori forrássorozatok torzó jellege? Sajnos aránytalanul

kevés történeti forrás maradt fenn történelmünkéről. Ha a nyugatibb európai országokat tekintjük, akkor mindenképpen kevés. Ezek tematikusa áttekintése a kora újkort tekintve a teljes országra és Erdélyre nézve lehetséges is – a szegénység így bizonyos előnyt is jelent. Napjainkban a forráskiadás az egyik leglenézettebb tudományos teljesítmény. Az új, az attraktív, a „leg”, a „leges-leg” (szuper, mega, terra, peta stb.) az igazán menő, még akkor is, ha csak így nevezzük, és semmi új nincsen benne.

Vannak azonban olyan forráscsoportok, amelyek ismerete nélkül megdöbbenő, hogy egyáltalán megjelennek történeti összefoglalások. Ezért furcsa például az országgyűlési emlékek kiadásának a hiánya. Ilyen volt Bél Mátyás egyik alapművének ismerete is. Mint sok úgy, ez utóbbi is csak egy megszállottra várt, olyanra, aki nagy lelkesedéssel, következetesen dolgozva napvilágra segíti azt a forráscsoportot, amelyet darabjaiban, jól-rosszul kiadva, illetve magyarra fordítva ismer(get)tünk. Tóth Gergely nagy elhivatottsággal kötelezte el magát a Bél életmű feltárása mellett. A terv impozáns, és csak szívből szurkolhatunk azért, hogy ne maradjon befejezetlenül.

Bél Mátyásnak (1684–1749) az országot bemutató munkája, a *Notitia Hungariae novae historico-geographica* elkészült, és kiadása is elkezdődött 1723-ban (*Prodromus*), valamint öt kötet meg is jelent a szerző haláláig (1749). Magyarország (a *Partiummal*) csaknem teljes egészét leírta, azonban a török uralom alól éppen felszabadult, közigazgatásilag még nem teljesen megszervezett Arad, Békés vármegyéket és a Temes vidék bemutatását nem tudta elvégezni. Erdéllyel, mint nem Magyarország részével, értelemszerűen nem foglalkozott. Tóth Gergely az első kötet bevezetőjében tömören, és jól követhetően foglalta össze a *Notitia* létrejöttének a történetét, Bél kiadási tervét, illetve a saját tervezését.

Bél Mátyás a vármegyék leírását négy részben tervezte: Dunán inneni, Dunán túli, Tiszán inneni, Tiszán túli területek. Ezt a csoportosítást Tóth Gergely is megtartotta. Miután a 18. században a Dunán inneni vármegyék leírásának kiadása elkezdődött, az első részben egyetlen kötet szerepel az új tervben, míg a másik három részben három-három kötet. Így az új kiadási terv tíz kötettel számol. Ebből eddig két kötet jelent meg.